

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь — «бакалавр»)

на тему: **«Концепція надлюдини в антропології Фрідріха Ніцше»**

Виконав: студент 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Колюбаєв Богдан Євгенійович

Керівник: Лютий Тарас Володимирович,

доктор філософських наук, професор

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 20__ р

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	C. 3 – 5
РОЗДІЛ I. Витоки концепції надлюдини з ранньої творчості Фрідріха Ніцше	C. 6 –17
1.1. Витоки концепції надлюдини у філософії Ніцше. Прообрази та впливи	C. 6 –12
1.2. Формування концепції надлюдини в ранній творчості Фрідріха Ніцше	C.12 –17
РОЗДІЛ II. Зміст філософської антропології Ніцше	C. 18 – 27
2.1. Висхідні положення філософської антропології	C. 19 – 22
2.2. Зміст концептів «людина» та «остання людина» у філософії Ніцше	C. 22 – 27
РОЗДІЛ III. Надлюдина в антропології Ніцше.....	C. 28 – 34
3.1. «Надлюдина»: загальна характеристика.....	C. 28 – 32
3.2. Місце «надлюдини» в антропологічній системі Ніцше.....	C. 32 – 34
ВИСНОВКИ	C. 35 – 37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	C. 38 – 41

ВСТУП

«Ніцше став міфом ще до своєї смерті в 1900 році, і сьогодні його ідеї інтерпретовані та приховані у вимислі». (Kaufmann, 1974, с. 3) Аналізуючи філософські праці Фрідріха Ніцше можна зіткнутися з розумінням, що для нього навіть суб'єкт є лише одним з елементів загальної системи ілюзій, побудованої на моралі та інших соціальних механізмах. Один з найвідоміших німецьких філософів, Ніцше виступав з критикою не тільки стосовно суспільства в якому жив, але й стосовно існуючих академічно прийнятих та загальновизнаних філософських течій та концептів. Насамперед філософ бачив у питаннях, які підіймаються сучасниками саме ілюзорність та фіктивність, адже вони не розкривали та не поглиблювали зміст людського знання про самих себе. А в певних аспектах навіть продукували знання, які лише насаджують помилкові базиси. Внаслідок цього, праці та концепти Ніцше, особливо в площині антропологічної філософії продовжують викликати різкі погляди, як в науковому середовищі, так і критичну полемізацію за межами цього середовища.

Актуальність теми: концепція надлюдини залишається одним з головних атрибутів філософії Ніцше. Тези та позиції на яких вона заснована і сьогодні провокують дискусії стосовно змісту антропології мислителя. Тому необхідним вбачається аналіз цього концепту в межах філософської антропології Ніцше та спроби визначення витоків його появи.

В першій частині нашої роботи, присвяченої розгляду концепції надлюдини в межах філософської антропології, ми хотіли б почати з аналізу ранньої творчості філософа. Цей аналіз допоможе краще зрозуміти під впливом чого в молодого мислителя відбувалося формування поглядів, які в майбутньому будуть обрешені в концепт надлюдини. Таким чином

ми прагнемо виокремити перші передумови відмежування надлюдини у творчості німецького мислителя.

Друга частина цієї роботи присвячена розгляду філософської антропології Ніцше, основним рисам та змісту концепту надлюдини. На основі критичної літератури та першоджерелам більш пізнього періоду творчості філософа ми прагнемо виокремити основні особливості антропології і концепту та його місце у загальній системі. Також розглядаємо повноцінне формування та обрамлення концепту надлюдини у філософії Ніцше

В третій частині ми розглянули критику та сприйняття концепції надлюдини Фрідріха Ніцше серед інших мислителів. Ми спробували поглянути на подальші інтерпретації та власні антропологічні моделі запропоновані на противагу концепту філософа і навели аргументацію виходячи з пропрацьованого матеріалу.

Об’єктом дослідження є філософія Фрідріха Ніцше.

Предметом дослідження є концепт надлюдини в межах філософії Ніцше.

Мета роботи — проаналізувати поняття надлюдини в межах філософської антропології Фрідріха Ніцше, розглянути основні антропологічні тези мислителя. Виокремити причини та витоки концепту «надлюдини», їхнє місце в межах антропології, на основі існуючої критики. В результаті отримати та сформулювати логічно обґрунтовані висновки дослідження.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Визначення витоків концепту, виклад змісту, основних рис та значення «надлюдини» в філософії Ніцше.

2. Розгляд творчих передумов виникнення та аналіз філософської антропології Фрідріха Ніцше.
3. Виклад значення концепту надлюдини в межах філософської антропології.
4. Аналіз сприйняття та критики концепції в межах інших антропологічних системах.

Наша дипломна робота складається з трьох основних частин: вступ, основна частина, що складається з трьох розділів, та висновків відповідно до проаналізованих робіт й завдань визначених у вступі. В процесі написання дипломної роботи були використані такі матеріали: переклади першоджерел Фрідріха Ніцше, критичні матеріали інших мислителів та історико-філософські дослідні праці творчості філософа, біографічні матеріали, присвячені німецькому мислителю. Ці матеріали були доповнені власними роздумами та аналізом на основі прочитаного. Головне завдання, яке ми ставили перед нашою роботою — проведення аналізу концепції надлюдини в межах філософської антропології Фрідріха Ніцше. Розділи нашої дипломної роботи базуються на використанні зазначених вище матеріалів.

В першому розділі ми спиралися на аналіз ранньої роботи самого Ніцше «Походження трагедії з духу музики», а також дослідницьких статей. Даний розділ в межах кваліфікаційної роботи носить переважно реферативний характер. У другому розділі основний фокус було зміщено саме на переклади першоджерел та висловлення власної інтерпретації концепту. Ми використовували матеріали дослідників та критиків творчості філософа. Для третього розділу ми використовували аргументи з першоджерел Ніцше, власні коментарі та критичні роботи мислителів в межах філософської антропології.

РОЗДІЛ I

ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ НАДЛЮДИНИ З РАННЬОЇ ТВОРЧОСТІ ФРІДРІХА НІЦШЕ

Філософію Фрідріха Ніцше доволі складно схарактеризувати, як системну, логічну чи надати якусь подібну характеристику. Він неймовірно володів німецькою мовою й дуже часто вдавався до інтертекстуальних чи метафоричних конструктів в межах власних робіт. Якщо Гайдегер вже у післявоєнний період прагнув структурувати та вибудувати певну системність в межах філософських праць філософа, то про самого Ніцше в цьому контексті ми не маємо можливості говорити точно. Оскільки деякі з робіт не були видані, а деякі уривки довгий час були спотворені та інтерпретовані в негативному контексті, особливо, якщо мова стосується концепту «надлюдини». Тож в межах нашої дипломної роботи, для більш коректного розуміння та аналізу цього концепту, ми вважаємо потрібним розгляд витоків та джерел формування поглядів автора.

Для досягнення цього ми прагнемо зафіксувати прообрази й праці, які могли справити вплив на формування поглядів молодого філософа. Крім цього, ми вбачаємо необхідним виокремити формування філософського концепту спираючись на ранні твори німецького мислителя. Для того, щоб простежити, які з думок та концепції з цих робіт Ніцше реалізуються у більш пізніх роботах чи стають пов'язані із загальними концептами та створюють, хоч і умовне, але об'єднане філософське полотно.

1.1. Витоки концепції надлюдини у філософії Ніцше. Прообрази та впливи.

Один з найталановитіших представників свого покоління, Фрідріх Ніцше не був осторонь інтелектуальних диспутів, які розгорталися з новою силою в Німеччині другої половини ХХ століття. Сам філософ, а в подальшому його погляди несли на собі прямий відбиток впливу тогочасної культури та науки. У спробах зафіксувати та вказати на прообрази та впливи, ми вирішили звернутися до аналізу феномену, так званого *Übermensch* (надлюдини), та проявів цього феномену й терміну у культурі.

Не секрет, що концепція, як власне і термін *Übermensch* — вигадані не самим Фрідріхом Ніцше. В німецькій літературі це взагалі розповсюджений термін до якого зверталися, як філософи, так і письменники. (Kaufmann, 1974, с. 307) Проте сам концепт «когось вищого за звичне людське», варіація надлюдського — є значно старшими. В літературі ця проблематика йде корінням глибоко в античність. Зважаючи на те, що наша дипломна робота присвячена опрацюванню філософських концептів професора філології Базельського університету, література займатиме одне з ключових місць у формуванні поглядів автора.

Фактично першим проявом цієї ідеї надлюдської природи стає міф про Прометея, в межах якого ми зустрічаємося з втіленням ідеалів, які лише підвладні людській уяві та самозреченню. Якщо ж ми ведемо мову про більш цілісний прояв та концепт, то античний філософ та сатирики Лукіан Самосатський вводить поняття *hyperanthropos*. Запропонований Лукіаном концепт є фактично прообразом надлюдини Ніцше. «Гіперантропос Лукіана — це у вищому прояві метонімічне поняття, що включає в себе поняття "вище" і "нижче", тобто як надлюдина над просто людиною, як явна надлюдина, з усіма атрибутами (за плодами їх дізнається їх, по кухнях їх дізнається їх), найвищої людини». (Babich, 2013, с. 59) При цьому інтерпретація давньогрецького автора пропонується, як суто сатирична. Тобто його персонаж тиран Мегапентес, виділяється у своєму

існуванні, але він переходить до світу тіней, певного місця, яке у свідомості давніх греків стає потойбічним світом. (Babich, 2013, с. 59)

Безсумнівно Ніцше, який отримував класичну філологічну освіту, а в подальшому став професором філології в Базельському університеті, був знайомий з творчістю Лукіана, яка після епохи Відродження почала захоплювати багатьох представників західноєвропейської науки. І немає жодних сумнівів, що на нього серед іншого вплинув епізод з тираном Мегапентесем. При цьому Ніцше виводить радше ідеалізований концепт, ніж прагне виявити пороки, як це робить давньогрецький сатирик.

Поняття *Übermensch* вперше в німецькій літературі з'являється на сторінках виданої у 1664 р. книги *Geistliche Erquickungsstunden* теолога Генріха Мюллера. (Kaufmann, 1974, с. 307) Саме тут автор вводить термін у наближеному до Ніцшеанського значенні. Проте тут нас цікавить більше форма, мовний конструкт. Поняття здобуває той вигляд, в якому буде далі відтворюватися на сторінках німецьких літературних творів. Зміст залишається на позиції інтерпретацій, оскільки комплексне поняття надлюдини, яке вводить Ніцше, за змістом йде значно далі, ніж просто людина-бог. Вже в другій половині XVIII століття поняття в написанні та конотації Мюллера увійде до ширшого використання серед німецьких письменників. До терміну звертаються Й. Г. Гердер, Новаліс, Гейне та Гете у «Фаусті» і поемі «Посвята». (Cybulska, 2015, с. 1)

В одній з поем Гете, а саме в *Zueignung*, в перекладі «Посвята» зустрічається також вислів надлюдина. Певною мірою наслідуючи Лукіана, Гете також послуговується цим терміном суто для підкреслення підпорядкування людського індивіда чомусь вищому. У випадку з поемою це богиня, яка і проговорює:

«Ледве ти волі підпорядкувала своя вдача,
Ледве поглянув очима, що прозріли,
Вже, в мріях надлюдиною ставши,

Забувши свій борг, ти вважаєш інших дурнями.

Але чим піднесений ти над іншими?» (Goethe, 1885, с. 6)

Контекстуально мова йде якраз про те, що людина сприймає себе надлюдиною в лінійній інтерпретації, оскільки головний герой стає вищим не через певні очевидні прояви чи морально-етичні вияви, а лише через власну пихатість. Фактично в цих рядках декламується одна з частин концепції надлюдини Ніцше. А саме той аспект, в якому людина має перейти через власні вади та самоперевершити свою пихатість, стати кращою не атрибутивно, а духовно й морально.

Проте «Посвята» не так широко відома, як інший твір Гете, в якому автор також послуговується вже знайомим нам поняттям. У «Фаусті» німецький письменник також звертається до терміну *Übermensch*, і знову у відтворенні ситуації, коли до головного героя приходить представник «вищих сил». Контекстуально діалог відбувається між Духом Землі та Фаустом, а в межах цього діалогу Дух використовує поняття надлюдина для надання характеристики самого Фауста:

«У переляку бачу духовидця!

Ну що ж, осмілюйся, надлюдина!» (Гете, 1960, с. 19)

В оригіналі чітко зазначається саме термін, до якого в майбутньому звертається сам Ніцше: «*Fast Übermensch du! Wo ist der Seele Ruf?*». І знову весь зміст та розуміння терміну зводяться до контекстуальності та інтерпретацій. Використання мовного конструкту на сторінках величного витвору генія Гете лише підкреслює певну «прийнятність» чи «популярність» поняття. Німецький письменник цим епізодом, в якому Дух Землі приходить до Фауста прагне підкреслити боротьбу людини зі своєю гордовитою та високопарною натурою. Дух підкреслює, що головний герой благає його з'явитися, ставить себе на рівень з представниками метафізичного світу, але опинившись перед одним з них, він заляк. І Гете іронізує за рахунок побудови сатири на використанні

цього поняття. Адже пихатість Фауста зникає в момент, коли він підсвідомо приймає свою «нижчу» відповідно до Духа, природу. В цьому сенсі Гете використовує концепт надлюдини у схожій з Лукіаном конотації, де зовнішня атрибутика в поєднанні з людськими вадами видає «не цілісну» природу людських індивідів. Але важливо пам'ятати, що подібну інтерпретацію подібному епізоду ми накладаємо вже крізь призму розуміння концепту надлюдини Ніцше. Тобто те, на що зазвичай спирається більшість авторів, а саме на праці Вальтера Кауфмана, в яких надлюдина виступає радше симулякром, створеним ще сатриком Лукіаном, якого Ніцше просто імплементує до власної філософії — є як мінімум не зовсім коректним розумінням, як Кауфмана, так і самого німецького мислителя. (Babich, 2013, с. 66) Адже спирається вже на наш інтерпретаційний апарат.

Німецький філософ звертається не тільки до звичної культурної канви, він також звертається до британської літературної традиції, а саме до Байрона. Але не з пошуком висхідного значення надлюдини, а для того, щоб візуалізувати власне розуміння поняття надлюдини. Ніцше охарактеризовує надлюдиною Манфреда, головного героя однойменної байронівської поеми «Манфреда». І якщо до цього ми вели мову про потенційні впливи, художні образи, які є елементом становлення філософа, у випадку з героєм Байрона — автор вже дає нам можливість зрозуміти зміст поняття *Übermensch* завдяки візуалізації крізь образ.

Манфред прагне знайти порятunek після містичної події у власному минулому та прагне спокутувати це минуле, але врешті-решт помирає. Порятунком для героя Байрона стає ніщо інше, як забуття. Від досягнення самого себе та власної природи герой прагне втекти в небуття. Сам ця інтенційність перегукується з тим концептом добровільного забуття, яке пропонує Ніцше на перших сторінках «Генеалогії моралі». Водночас з прагненням смерті герой Байрона, на відміну від того ж Фауста у Гете, не

прагне укласти угоду та отримати якусь користь. Навпаки Манфред, прагне підпорядкувати собі волю тих істот, що вищі за нього. Фактично Байрон пропонує Манфреду відкинути сталі норми, будь-яким релігійним та моральним авторитетам. При цьому письменник послуговується інтертекстуальними посиланнями та підкреслено транслює зневагу до минулого (в цьому випадку минулим виступає літературна традиція, яка обтяжує умовностями). (Soderholm, J., 1993) В результаті Манфред стає для Ніцше цією візуалізацією нігілістичних догм та втілення надлюдини, яка прагне знайти в своїй смерті завершення самої себе.

«Ніцше підтверджує перевагу Манфреда над Фаустом, коли пише в "Ессе Homo" : "У мене немає слів, тільки погляд для тих, хто наважується вимовляти слово "Фауст" у присутності Манфреда" (245). Це судження ґрунтується на тому, що Фауст торгується з духами, а Манфред — ні». (Soderholm, J., 1993)м

Це занурення в аналіз потенційних впливів та прообразів дає нам змогу більш чітко формувати власне сприйняття концепту надлюдини в Ніцше. Стає очевидним, що це поняття не є вигаданим філософом, до того ж, воно є частиною античного та німецького культурних традицій. Ніцше не послуговується, в буквальному сенсі, жодних з наявних підходів та понять. Він апелює радше до контекстів, ніж до якихось вже запропонованих визначень. Й на основі знання вже існуючої «традиції» додає інший, актуальний для власних підходів зміст.

Отже фіксація впливів та прообразів дозволяє нам у подальших розмірковуваннях зважати на інтерпретативність, інтертекстуальність та певний соціальний характер текстів Ніцше. Оскільки він бере термін та концепт, які у різних проявах вже існували до нього та розширює зміст. Звісно на тлі подальших інтерпретацій та спроб звести на нівець глибокий зміст терміну до лінійного «superman» чи, як забажаєте, «суперлюдина» ми опиняємося в позиції коли маємо справу не з вищим рівнем духовного

становлення та онтологічного підтвердження сутності природи, а просто перед людиною, яка є просто кращою в звичних для людського індивіда категоріях, і це вводить нас в оману. (Kaufmann, 1974, с. 308) Проте Ніцше пропонує абсолютно інший підхід, але про це згодом.

І такий соціальний характер концепту надлюдини, особливо чітко виокремлюється Ніцше в прагненнях протиставити його своєму оточенню. Філософ розглядає наступну ланку еволюції, в межах якої людський індивід об'єднує розрізнені елементи свого існування, як протилежність тим німцям, що його оточують. Оскільки ці люди уособлюють усе те, що мислитель критикує та закликає забути через Заратустру.

1.2. Формування концепції надлюдини в ранній творчості Фрідріха Ніцше

Вже в ранніх працях Ніцше спирається на одну з важливих особливостей власного філософування, яка буде супроводжувати його праці весь час. Філософ звертається до вже наявних концепцій та використовує афористичність з метою наближення в межах розгляду до предмета дискусії. «Якщо розглядати афористичний стиль Ніцше у цьому світлі, то він є цікавою спробою подолати лабіринт концепцій та думок, щоб дістатися до самих об'єктів». (Kaufmann, 1974, с. 85)

На нашу думку, цей метод на рівні з ранніми поглядами стають одним з потенційних джерел, в межах яких формується відома концепція людського переходу, а надалі перетворення через три умовні стадії: верблюда, лева та немовля. Фактично, саме такими образами, якщо так можна висловитися, симулякрами послуговується Ніцше для спрощення розуміння власної концепції. Фактично пропонує власне бачення, реалізації еволюційної моделі. Доволі яскраво ця афористичність та звертання до наявних образів демонструються в одному з найбільш ранніх

творів філософа — «Народженні трагедії з духу музики». Саме тут, філософ вперше (зважаючи на те, що було випущено друком та дійшло до наших днів) звертається до людських першопочатків. Ніцше формує довкола них образність у вигляді Аполлона та Діонісія, які стають уособленням дуального походження людини, його антагоністичної природи, ірраціональності й войовничості, та напускного спокою, ілюзорності до якої прагне свідомість. Певною мірою, ці образи втілюють собою дві стадії існування живого, тваринне та духовне, між якими натягнута людина, та й власне серед яких має зробити свій вибір й завершити перехід.

Шляхом синтезу впізнаваних образів з критичним відносно ідеалізованого знання, що існувало, Ніцше говорить про людину та надлюдину вже на рівні першопочатків творчості та характеристики природи внутрішнього світу й поглядів давніх греків. Уявлення Ніцше про протилежність, або навіть конфліктність людини та надлюдини впираються лише у незворотність переходу нинішньої людини до наступного еволюційного щабля у вигляді надлюдини. Проблематика постає цілком зрозуміла та чітка, що людський індивід не здатний прийняти свою кінцевість, не здатен й досягнути складність та важливість, а головне невідворотність цього переходу. Проте більш детально про це в одному з розділів.

Ніцше для більш точної візуалізації диференціації людських першооснов звертається в межах свого раннього твору «Народження трагедії» до розгляд дуальності джерел давньогрецького мистецтва, але в якості образів, або, якщо так можна висловитися, оболонок, виступають два божества — Аполлон та Діонісій. Саме вони уособлюють два початки культури та мистецтва, які втілюють в людській життєдіяльності. З таких слів починається твір Ніцше. «Ми багато досягли би в естетичній науці, якби дійшли не тільки до логічного розуміння, але й до безпосередньої

певності бачення того, що подальший розвиток мистецтва пов'язаний із двоїстістю аполлонійного та діонісійного...» (Ніцше, 2004, с. 23).

Мислитель позначає, що кожен з митців є лише наслідувачем, але наслідувачем саме цих першооснов, які проявляються не самі собою в природі, а втілюються саме в людині-митці. Тож ми можемо сприймати митців або як, аполлонійним митцем сну, або як діонісійним митцем сп'яніння, або, і це для філософа найвища ступінь розвитку творчого наслідування, як митця в межах грецької трагедії, того, що поєднує в собі ці першооснови. Того, що одурманений сп'янінням заглиблюється у власних сновидіннях з метою пошуку внутрішньої співвідності зі світом. (Ніцше, 2004, с. 27). Це демонструє взаємозв'язок, який прагне віднайти філософ, він на поприщі розгляду давньогрецької культури, яка в його очах була вищою серед всіх попередніх епох, прагне збагнути чи є кореляція між зверненням античної людини до песимізму, як вияву сили та волі до існування, чи це саме прояв аполлонійного, коли в страхітливих снах відбувається втеча людського від реальності. Зважаючи на значущість естетики та мистецтва для Ніцше, розмірковування приймають більш глобальний характер, зводячи пошуки відповідей на ці питання до глобального розуміння — чим обумовлюється існування індивіда? Адже аполлонійне та діонісійне не є прямими протилежностями, якщо виходити з нашого стандартного сприйняття. Це радше два схожі конструкти, які різняться деталями та атрибутами й за самим Ніцше знаходять примирення в межах грецької трагедії, крім цього цим двом властивий навіть погоджувальний процес, який виступає характерним атрибутом якогось історичного явища, але аж ніяк не протилежностей. (Лютій, 2013, с. 52)

Фрідріх Ніцше влучно (з точки зору візуалізації та пояснення для нас) демонструє значущість аполлонійного в житті стародавнього грека через уривок присвячений природі олімпійських богів. Адже саме цей елемент примарності реального, елемент сновидської реальності за якою є

ще одна — ідеально втілюється через страх перед смертю, страх, який наповнює індивіда. Саме в цьому уривку Ніцше починає використовувати словосполучення «еллінська “воля”» з волею в лапках. Адже вона за розумінням німецького мислителя лише продукує страх звернутися саме до мудрості страждання. Ця героїзація та абсолютизація, через яку проходять класичні образчики давньогрецької культури, особливо такі, як твори Гомера — вони покликані конструювати хибну реальність, замінити аполлонійним п'яним сновидінням, сп'яніння діонісійне, яке викликає не заспокоєння, а пробудження природнього імпульсу, на сучасний лад більш співзвучне, як інстинкту.

Грек був змушений існувати в цьому етичному полі злагодженості та потягу до краси. Через це індивід не міг до кінця вхопити всю природу буття, але діонісійний початок періодично пробивався до свідомості крізь химерні образи та надмірність, виявився необхідним елементом реалізації та сприйняття світу людиною. Ніцше поступово підводить до того, що розвиток людини неможливий без антагоністичності в основі його існування. «При цьому до свідомості людського індивіда може підніматися лише стільки від того фундаменту всієї екзистенції, від діонісійного підґрунття світу, скільки, знову ж таки, взагалі здатна подолати та аполлонійна перетворювальна сила, тож ці два мистецькі потяги змушені, згідно із законом вічної справедливості, розвивати свої сили тільки в суворій обопільній пропорції» (Ніцше, 2004, с. 128)

Підводячи підсумок під цим розділом, необхідно також зазначити, в майбутньому сам Ніцше виступає з критикою свого рішення розкривати подібну проблематику в настільки юному віці. При цьому філософ не заперечує важливість своєї спроби виведення історичного простору, як придатного до вирішення сучасних (для нього) проблем. Оскільки Ніцше вбачає, або, як мінімум, хоче вбачати чіткі паралелі між реалізацією культури Давньої Греції та проблематикою мілітаризації, політизація та

націоналістичність настроїв й поглядів мас німців, для яких культура радше стає атрибутом, ніж проявом духовності та істинної людської природи. (Лютій, 2013, с. 52)

Також Ніцше розвиває проблематику існування стародавнього грека (ретранслюючи це на сучасних йому німців) в кайданах сновидіння та сп'яніння розуму від образності й ідеалізації існування шляхом відмови від страждань, що власне й стає ідеалом аполлонійного. Саме на цьому тлі вперше викристалізовується важлива інтенція німецького мислителя, стосовно людського існування, як продукування волі крізь страждання та самоперевершення. При цьому аполонійне певною мірою охарактеризовується Ніцше з атрибутами християнської етики, так само продукуючи у своїй концепції ідеалізований світ в який занурюється людина та забуває про свою природу. Саме на тлі деконструкції ілюзорності світу та життя, Ніцше вибудовує необхідність самоперевершення людини, в межах якого відбувається розвиток. Діонісійне апелює до ірраціонального, жорстокого, відповідно до категорій аполлонійного грека — варварського, але при цьому необхідного цьому індивіду. Адже в тих випадках, коли досягається можливість виходу за ідеалізовані етичні межі, стає реальним порушення та неспівпадіння індивіда із заявленими олімпійськими образами, втіленими в поезії Гомера та інших виявах академічного мистецтва, в момент відмови від *principium individuationis* — давній грек повертається до діонісійного початку. «...прокидаються ті діонісійні поривання, при посиленні яких суб'єктивне зникає аж до повного самозабуття» (Ніцше, 2004, с. 23). Філософ дає ще більше яскраве зображення наводячи приклади містерій та святкувань, де сексуалізоване починає уособлюватися гіпербалізованим й поєднуватися з жорстокістю.

Саме на цій боротьбі двох початків професор Базельського університету вбачає народження найвеличнішого виду мистецтва —

наступного щабля еволюції цього мистецтва, а саме трагедії. Образність та базиси давньогрецької трагедії стають метафорою способу буття стародавнього індивіда. Ніцше не цікавить факт фіксації позитивістського досвіду, чи якихось означень, його цікавить дух цієї античної трагедії, цього перевершення сталих догм та правил, які складають культурний феномен трагедії. Концепт надлюдини водночас із цим стає наче продовженням концепції давньогрецької трагедії. Діонісійське та аполлонійне мало зійтися в боротьбі, щоб створити вищий прояв мистецького сприйняття світу. Власне так само і надлюдина має стати поєднанням цих різних першооснов. Ми можемо вхопити певну алегоричність та формування віддалених концептів саме надлюдини, як стадії, що змогла приборкати ці два початки та здійснити неможливе. Саме в цьому розвитку й лежить наступний етап еволюції людини, який полягає не у фізичних атрибутах, а у внутрішній основі.

З впевненістю можна зазначити, що Ніцше, безперечно знайомий з античною філософською та літературною традицією, звертається до розширення та поєднання вже існуючих конструктів. В якості мовний форми філософ обирає вже знайомий термін *Übermensch*, проте контекстуально вводить інший зміст. Нам вдається зафіксувати впливи, як сатиричних позицій Гете та Лукіана, так і ідеалізованих виявів надлюдського. В подальшому ми детальніше розглянемо сам зміст поняття, для того, щоб сформувати більш цілісне сприйняття концепту.

РОЗДІЛ II.

ЗМІСТ ФІЛОСОФСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ НІЦШЕ

Перед тим, як ми зануримося в розгляд антропологічної системи німецького філософа варто наголосити, що Базельський професор не вважав себе антропологом і виступав з критичних позицій стосовно класичних антропологічних систем. До того ж в сучасному філософському дискурсі співіснують дві доволі протилежні позиції розгляду філософії Ніцше. Перша, виходить з позицій наслідування французької традиції, найбільш знаковими представниками якої, звісно, є Фуко та Дельоз. В цьому розрізі німецького філософа наділили образом руйнівника будь-якої антропології. Другий же підхід полягає в розгляді антропологічних аспектів у філософуванні Ніцше, як таких, що сформувалися та розвивалися наслідуючи німецьку філософсько-антропологічну традицію.

Антропологія Ніцше, на перший погляд видається радикальної та певною мірою апокаліптичною. Але за умови більш предметного розгляду, стає очевидним, що це є лише поверхнева оцінка на основі найяскравіших атрибутів. Остання людина, кінцевість існування нинішнього людського виду та необхідність здійснити перехід до єдино можливого стану надлюдини, це все формує доволі песимістичну оптику. Безперечно вже спираючись на ці конструкти можна давати якусь оцінку філософській добірці мислителя. Проте водночас із цим Ніцше заклав в основу системи думку про подальший розвиток суспільства крізь самоперевершення та готовність здійснити перехід до вищого стану, в якому на другий план виходять соціальні, етнічні чи інші відмінності. Враховуючи тенденцію до радикалізації концептів філософа та негативного окреслення, якого встигла набути надлюдина, вважаємо необхідним детальніше розглянути та описати загальну філософську антропологію Фрідріха Ніцше. Причому зосередитися в цьому розділі на двох менш популярних, але важливих для розуміння загальної системи концептах, а саме — людини та останньої

людини. Таким чином ми зможемо чіткіше окреслити систему, і розширити її в наступному розділі для демонстрації, як співіснують три концепти та краще зрозуміти ідеї філософа.

2.1 Висхідні положення філософської антропології

При більш детальному ознайомленні з філософією Базельського професора можна помітити важливий елемент, він загалом використовує термін «антропологія» всього два рази, при цьому обидва лише в чернетках та нотатках. Саме використання відбувається в негативній конотації. Наприклад: «Усі природничі науки є лише антропологія, спроба зрозуміти людину; ще вірніше, складний обхідний маневр, щоб таки повернутися до людини. Роздування людини до макрокосму, щоб в результаті сказати: “Ти є зрештою те, що ти є”». (Ніцше, 2007, с. 407) Витяг з чернеток присвячених пам’яті Шопенгауера. В межах цієї цитати чітко видно, як філософ ставиться до того, що в його час було антропологією. Німецький мислитель вбачає в цьому терміні нерозривність з вже наявними моделями пізнання людини, наслідування яких є неприйнятним для нього.

Антропологія Ніцше, на відміну, навіть, від тих самих концепцій запропонованих Кантом та Гегелем відрізняється. Як стилістично та структурно, адже Фрідріх Ніцше не хотів створювати аналогічну за системністю та структурованістю концепцію, як це було у вищеназваних мислителів. «Н. не хотів створити щось на кшталт «систематичного твору», як Кант, Гегель або навіть «більш читабельний» Шопенгауер. Він визначає філософію не як результат, а завжди як засіб мислення». (Лютый, 2016, с.510)

А також відрізняється в своєму базисі, а саме в контексті розгляду людини. Ніцше розглядає питання “про” людину саме як питання про

людський потенціал, або точніше потенціал людини та її подальшого розвитку, хоч більш точним буде сказати не розвиток, а саме трансформація. «Ніцшеву філософію спрямовано передовсім на перетворення людини. Отже “героїка”, котру пропонує німецький філософ, ..., а вказує на самоутвердження людини в взаємодії зі світом» (Лютій, 2016, с. 7-8).

Філософ зосереджується на потенціалі, а не на тому, що людина може дізнатися про себе, як таку в моменті існування. Центральна роль в ній відводиться саме питанню про людину, й це за умови, що Ніцше виступає з критикою антропологій, які передували чи були сучасними йому. «Крім критики конкретних антропологічних конструкцій, Ніцше стурбований критикою можливості антропології загалом, незалежно від цього, мається на увазі під цим суто описовий чи нормативний підхід». (Bertino, Andrea; Stegmaier, Werner, 2015, с.70)

Філософ фактично відкидає європейську антропологічну традицію, яка передувала його філософуванню, як таку, що виходила з есенціалістських позицій. Тобто розглядала людину саме, як індивідуальну субстанцію, дієвий суб'єкт, який має розумну природу й чие існування було підпорядковане певним схематичним законам причинності та визначене. Тобто Ніцше прагне перевершити метафізику з цілком логічної причини. Задля розробки нової системи рефлексії та аналізу людини, питання “про” людину (що зазначали вже вище), яка не буде обмежена есенціалізмом та антропоцентризмом. Критика людини, як мірила всього зустрічається вже на перших сторінках «Антихристиянина» в 14 афоризмі: «Ніякий він не вінець творіння — будь-яка істота стоїть на тій самій ступені довершеності, як і він...». (Ніцше, 2009, с.119)

Але про місце та характер висвітлення людини в цій антропології — трохи згодом. Повертаючись до загальної характеристики.

Філософ виходить з позицій інтерпретації проблематики крізь призму генеалогічної, фізіологічної, психологічної та частково естетичної оптики, спираючись на ідею, що людина не є і не може бути кінцевим результатом. Якщо спробувати схарактеризувати загальні принципи антропологічного підходу Ніцше, то, в першу чергу, ми зіштовхнемося з принципом антиметафізичності; інтеркультурності, в контексті відмови від європоцентричної моделі філософування; історичності, в контексті значущого характеру часу в питанні перевершення метафізики; та, власне, перспективізму, в межах реалізації переходу людини в «надлюдину».

От як характеризує метафізичний світ філософ: «Про метафізичний світ ми не можемо сказати взагалі нічого, окрім того, що він — іншим світом, що це недоступне, неосяжно інше буття... безсумнівно, для нас найбайдужішим із усіх пізнань є його пізнання». (Ніцше, 2012, с. 23)

Загалом же антропологія Ніцше також розглядає кілька ключових категорій, а саме, природничі питання пов'язані з критикою дарвінізму та розробки тез про тваринний початок й загальні межі між людиною та твариною (від тези про натягнутий канат в «Так казав Заратустра» до чималої частини афоризмів у «По той бік добра і зла» в яких розробляється проблематика тваринності). Друга категорія радше етична або, якщо можна так сказати, індивідуалістична. Саме тут автор заходить на територію проблематики самопізнання, людської моралі і її передумов та розробляє теми свободи, як волі, так і дій. «...досі тепер навіть ми, в сутності, вважаємо всі відчуття та дії актами вільної волі...». (Ніцше, 2012, с. 33)

Аргументація німецького філософа, в першу чергу виходить з критик антропоцентризму, як категорійного апарату, який екстраполюється на все, навіть в якості центрального способу для опису природи, також він виступає з критикою метафізичних уявлень про ці процеси.

2.2. Зміст концептів «людина» та «остання людина» у філософії Ніцше.

Як вже було зазначено вище в цьому розділі, Ніцше, розглядає людину не, як «вінець творіння» (Ніцше, 2009, с.119) чи «мірило всіх речей». Німецький філософ відверто виказує свою невдоволеність сучасною йому людиною та підкреслює її тимчасовий статус. «Стимулом для нього завжди виступає невдоволення сучасною людиною, так і пристрасне прагнення та воля до справжньої і можливої людини». (Ясперс, 2004, с. 201)

При цьому Ніцше в контексті розгляду людини дистанціюється від фізіологічного опису. В філософа загалом проглядається критичне ставлення до фізичної антропології XIX вв. через упередження стосовно антропоцентризму, як такого. В якому науковий дискурс зміщає позицію людини з мікро- до макрокосму. Ніцше виходить з інших позицій. Він сприймає форму людини (або оболонку) такою, що здатна вмістити в себе на рівні моральному та інтелектуальному все, до чого прагне. Але вона має визнати свою нинішню недолугість та відкинути засади нав'язані християнською етикою й прагнути до самоперевершення. В ньому реалізується воля до влади (в першу чергу, над собою) та реалізація справжньою людини в її потенціалі.

Людина викладається Ніцше без принад, характерних антропоцентричним моделям, він полемізує з природою та релігійними віруваннями, намагаючись надати достатньо очевидне та лінійне місце людині у власній антропологічній системі. Адже «Людина — непомітна, надто високої думки про себе тваринний вид, час якого, на щастя, обмежений» (Ніцше, 2005, с. 185). Навіть в цьому пасажі з «Волі до влади» мислитель далі розвиває реактивну відносно сталих норм думку, про тимчасовість та незначущість людського існування для загального

контексту Землі (Ніцше, 2005, с. 185). Філософ також відкидає будь-яке возвеличення людини, яке стало будувалося на віруваннях в нерозривний зв'язок індивіда з божественним. Водночас із відкиданням божественної оптики, Ніцше контрверсійно розкриває тему мінімальної людської відмінності від тварин шляхом співставлення природи людини та тварини з позицій прирівнювання двох біологічних підвидів. Таким чином, на думку філософа саме усвідомлення відмінності від тварини та певні почуття, одним з яких є страх — формують усвідомлення людиною своєї відмінності. При цьому, як вдало підкреслює Ясперс в критичній роботі мислитель наводить нас на тезу, що «людина, хоч вже і не тільки тварина, сама ще не являє собою нічого остаточного» (Ясперс, 2004, с. 207). З цього витікає позиція, що цей стан невизначеності, стає ще більшою проблемою для людини, в умовах її безмежних можливостей.

Цей злам парадигми возвеличення людини до рівня божества чи, хоча б, побудови сталих взаємозв'язків між існуванням людини та божественною природою цього існування починається ще в одній з ранніх робіт Базельського професора — «Народженні трагедії з духу музики». Під час роботи над твором філософ залишив нотатку, яка чітко демонструє парадоксальну корективу звичної європейської академічної оптики. «... думка про смерть Бога, ... була знайома Ніцше вже в юності. В одному із записів, що відносяться до часу роботи над першим своїм твором, «Народженням трагедії», Ніцше говорить (1870): “Вірую в здавна німецьке: всім Богам повинно буде померти”» (Хайдеггер, 2000).

Й у процесі аналізу «Народження трагедії з духу музики» та співставлення аполонійного й діонісійського початків, вноситься певна коректива оптики, яка стосується людини. Ніцше пропонує розглядати життя та існування індивіда єдиноважливою сферою буття.

Якщо молодий філософ екстраполює ідеї натхненні творами та діяльністю Шопангауера та постулює унікальність кожної окремо взятої

для аналізу особистості й закликає до того, щоб реалізувати свій потенціал саме в присвячені життя на пошук та моральне самоперевершення. То більш пізній Ніцше звертається до категорії «героїв», особистостей, які для нього уособлюють те, до чого має прагнути «сіра маса». Сентенції до реалізації людського потенціалу, стають не так рівномірно розповсюджені.

В результаті людина займає перехідну ланку в категорійному апараті Ніцше, адже вона має бути подолана в процесі самоперевершення та переходу в стан надлюдини. Це перевершення має відбутися в межах кожної особистості і сама людина має бути подолана самою собою, тобто піднятися вище за соціальні, етичні та інші категорії на вищий рівень розвитку. «Нині все навпаки, бо в Європі здобуває пошану і роздає почесті тільки стадна тварина, бо «рівність у правах» надто легко може обернутись на рівність у безправності, тобто у загальну ворожість ..., до вищої людини, до вищої душі, до вищого обов'язку, до вищої відповідальності, до творчої повноти сил і владності, ...». (Ніцше, 2003, с. 109)

Вона має досягнути своєї суті, пройти три стадії та здійснити внутрішній перехід. Саме в цьому подоланні і є сенс людського індивіда. Ніцше розривається між нищівною критикою і своїм ставленням до пихи та духовної ницості, яким сповнено сучасне йому суспільство: «Велика відраза до людини — ось що заповзло мені в горлянку і душило мене...» (Ніцше, 1993, с. 219). І спроб винести людину за дужки ідеалізму та метафізики з метою перевершення нинішнього існування. Філософ виходить також з позицій критики ілюзорності вічного існування та довління над оманною переходу до вічного життя, як певної гарантії. Дана критика лягає в основу його антагоністичного погляду на релігію та її значення в формуванні серед людей і підтриманні саме цих ілюзій.

Та водночас із цією нищівною критикою і з характерними тезами Ніцше «Людина не є крок вперед по відношенню до тварини» (Ніцше, 2005, с. 71) вибудовується важливий дискурс. Сам філософ не просто

констатує факт знецінення людського індивіда, а з певним острахом, оцінюючи людину, яка фактично не є вже людиною — прагне підкреслити хибність наявного вектору. В цьому контексті людина починає знову уподібнюватися до тварини та підпорядковуючи себе сталому буттю. Філософ вбачає виродження справжніх людей та їхнього заміщення. Людський портрет, який контекстуально формується Ніцше — вбачає та закликає до індивіда, як до такого, що має нарешті втілити в собі надлюдину та не занепасти і не звести все людське до останньої людини.

Окрема частина антропологічного дискурсу відводиться «останній людині», фактично нижчому прояву людської слабкості та нівелювання істинної природи людини. Поки, вустах Заратустри, Ніцше підкреслює чесноти, як такі, що мають бути у фокусі людського існування «Я люблю того, хто живе задля пізнання і хто прагне пізнавати, щоб колись постала надлюдина. Отже того, хто прагне своєї загибелі» (Ніцше, 1993, с. 13-14). Він також викриває морально-етичну стадію людини, в якій людське, на думку філософа переходить до стану, коли невідворотно відкидає істинну природу людини.¹

Ця концепція, вперше зафіксована на сторінках «Так казав Заратустра», виступає в якості такої, що відмовилися від героїчної боротьби, від реалізації та екстатичного наслідування волі над собою і своїм життям. Остання людина предстає сірою масою, безвольною, невіддільною самій собі. І виходить вона, в першу чергу, з нігілістичної парадигми та співчуття. Співчуття, яке нищить, співчуття, за Дельозом, яке вбиває, вбиває все внутрішнє в людині і навіть Бога (Дельоз, 2003, с. 301). Через перехід негативного нігілізму до пасивного формується приблизно така сама канва, в якій реалізується перехід від Бога до його вбивці, а потім до останньої людини. Відбувається заміщення ідеалів, злам внутрішніх устоїв й деформація прагнень та інтенцій до вищих цінностей (однією з яких виступає самоперевершення) на пасивне згасання та

фактичне небуття волі, її нівелювання. Остання людина постає останнім станом самозбереження для реактивної людини, яка не може досягнути й витримати волю, волю до загибелі, до перевершення, до реалізації свого духу (Дельоз, 2003, с. 342).

Це процес виродження всього людського та певна полемізація з еволюційною теорією Дарвіна на поприщі пристосування й подальшого руху розвитку суспільства. Адже, коли Заратустра звертається до людей, які збираються перед ним під час вистави канатоходця, він дає юрбі, серед іншого, таку характеристику: «Земля змаліла, і на ній вистрибує остання людина, роблячи все мізерним. Рід її незнищений, як земляні блохи; остання людина живе найдовше» (Ніцше, 1993, с. 16). Саме в цьому тяжінні до примітивізації та паттерналізації людського існування й втраті будь-яких інтенцій, філософ бачить найстрашніше для людського роду. Колективізація свідомості унеможливлює появу героїчних постатей, до яких з відомим пієтетом ставиться Ніцше. Він вбачає в них гідних представників людського роду, які прагнули до перевершення себе, були носіями волі до влади, як загальної, так і тої, що стосується самого суб'єкту. Водночас із цим для останньої людини існування, за Ніцше, закінчується, так і не почавшись. Вона не є реципієнтом реалізації людського потенціалу, вона не здатна перевершити себе морально, адже моральності не залишилося.

В такому контексті формується частина антропологічного апарату Ніцше. Філософ розвиває послідовну критику антропоцентризму та розглядає людину, як величезний потенціал, обмежений самою собою. А також вводить полярну антропологічну категорію у вигляді останньої людини, як такої, що втрачає зв'язок з реальністю, та якщо бажаєте, повністю занурюється в аполонійне і заміняє боротьбу та волю на ілюзорне.

РОЗДІЛ III.

КОНЦЕПЦІЯ НАДЛЮДИНИ В АНТРОПОЛОГІЇ ФРІДРІХА НІЦШЕ

В межах цього розділу ми прагнемо заглибитись в зміст та визначення місця концепції надлюдини в межах антропології Ніцше. Ідея надлюдини, як ми вже зазначали раніше, не є чужою світовій культурі та історії. Скоріше навпаки, це один з найбільш ранніх концептів, до якого упродовж століть зверталися світові автори. В когось з них надлюдське виявлялося схематично, на рівні природи героя, в когось мало більше метафоричний характер, а хтось послуговувався концептом суто, як художнім засобом. І впродовж всієї історії представники різних культурних груп виказували власні ідеї стосовно існування чогось більшого за людське, в образі довершених людей чи чогось подібного. Ніцше розвинув цей концепт чи не найяскравіше. Хоч найбільше висвітлена тема «звичайної» людини, нас цікавить системніше описаний та більш відомий концепт автора, а саме — *Übermensch*. Вперша згадана у «Веселій науці» та найбільше розвинена в межах «Так казав Заратустра». Саме на ній ми зосередимо свою увагу відповідно до плану кваліфікаційної роботи. Шляхом аналізу місця концепції в межах антропологічної системи філософа ми прагнемо виокремити основні відмінності, надати змістовну характеристику «надлюдині» та визначити, чим вона стала у філософії Ніцше.

3.1. «Надлюдина»: загальна характеристика.

Німецький філософ не дав точного визначення надлюдині, власне він цього і не прагнув. Він ввів цей образ, як певне утопічне довершене явище. Певну реалізацію, в межах сталого людського образу (з обмовкою

стосовно морально-етичного наповнення) сукупності моральних ідеалів. Які мають стати тією метою, до якої, людина напнута, як линва між звіром та надлюдиною — прагне. (Ніцше, 1993, с. 13) І під людиною прірва. Ніцше виражає крізь призму цього концепту свою впевненість у верховності внутрішнього над зовнішнім, у самоперевершенні моральному та культурному, у цінності цього переходу. Саме за рахунок розвитку морально-інтелектуальних інтенцій, індивід має відкинути старі уявлення про світ та настільки змінити себе, що явити в результаті цього нову стадію, або біологічний стан, який Ніцше нарік «надлюдиною».

Коли ми детальніше ознайомлюємося з викладом надлюдини у Ніцше, то перш за все стикаємося з «буфером», до якого певний час звертався автор. Таким буфером виступала вища людина. Тоді Ніцше ще захоплювався історичними постатями рівня Гете, Наполеона, Геракліт і не тільки, сприймаючи їх індивідуалістами, індивідами здатними переламити сталу канву людства, яке рухається в напрямку ненависної для Ніцше «отари». Вищій людині дуже влучну характеристику надає Ясперс: «Вища людина — це для Ніцше першопочатково той образ, в якій він вірить. ... — людини, здатної скинути окови, відмовитися від "важких глибокодумних помилок морального, релігійного і метафізичного характеру", досягнувшого, врешті-решт, першої великої мети, - "відділення людини від тварин"» (Ясперс, 2004, с. 250)

Проте ми маємо повертатися до самої надлюдини. Вона постає комплексною ланкою подальшого розвитку, до якої має бути готова людина. Надлюдина постає руйнівником всіх сталих ідеалів та авторитетів, заради нівелювання інституціональної влади над істинно людською природою. І це руйнування можливе саме завдяки перевершенню людини та переходу на якісно інший рівень існування, відкритий до світу, усвідомлений та моральний шлях. Навіщо це перевершення для Ніцше. Він аналізує суспільство та бачить в ньому кризу, бачить відсутність

співмірності потенціалу та його реалізації. Ніцше виказує відкрито відразу до суспільства, сучасного йому (про це вже неодноразово йшлося в цій роботі) і саме тому вбачає необхідність підготовки людини до цього стану переходу. «Не “людство”, але надлюдина — ось істинна мета!». (Ніцше, 2005, с. 529)

Тож у викладі Заратустри, ця ланка наступного еволюційного кроку для людства постає чимось гармонійним та ідеально складеним в собі. Тут відбувається гармонізація знання та здатності їм послуговуватися, соціальної структури та відмови від аполонійних сновидінь. Адже для Ніцше, релігія також отруює свідомість людини крізь конструювання альтернативного розвитку та переходу з життя в, начебто можливе, вічне життя, а також з деструкції істинних людських інтенцій та заміну на не властиві їй. Саме тому питання кінцевості людського індивіда, причому кінцевості, в першу чергу, моральної, на рівні прийняття та відкритості до самоперевершення стає головним для розуміння надлюдина. Адже німецький філософ вбачає кардинальну видозміну, в результаті якої сприйняття надлюдиною людини, буде таким самим, як в людини (за умови здатності розглянутого індивіда до критичного мислення) мавпи. «Всі істоти досі створювали щось вище від себе, а ви хочете завернути назад цю потужні течію і скоріше ладні вернутися до звіра, ніж подолати людину?... Колись ви були мавпами, але й досі у вас більше мавпячого ніж у будь-яких мавп» (Ніцше, 1993, с. 11). Й оця хворобливість людського стану, її незавершеність вказує на те, що надлюдина, це досі людина, але вже не верблюд, чи лев, а саме дитина. І вона в контексті зламу старих парадигм, знищення догматів та переоцінки всіх цінностей — постає собою, надлюдиною. І в цьому дискурсі важливим також є той факт, що селекційне виведення, за Ніцше, неможливе. Надлюдина виступає метою, прикладом реалізованого потенціалу, де якісні видозміни не пов'язані з жодними фізіологічними.

В результаті цього на авансцену метаморфоз має вийти внутрішня, людська частина, й продовжуючи знаходитися в антагонізм до тваринного початку в людині, на морально-етичному рівні має змогу вміщувати необмежену кількість етапів духовного та душевного становлення (Соловйов, 1899). Ніцше, позаяк ми можемо стверджувати це лише на основі вихоплених контекстів з опрацьованого, вбудовує надлюдину в загальну парадигму звичного нам світу. Адже вона не є чимось божественним, й радше має ознаменувати собою перехід до вищого людства, стати есенцією його, втілити собою нові цінності, здійснитися над всіма соціальними та будь-якими іншими колізіями. Через певну наслідуваність та наближеність надлюдини до людини, цей концепт постає більш очевидним та досяжним для прийняття факту переходу. Вдалу інтерпретацію та характеристику важливій деталі, що людське є радше носієм нереалізованого початку, яке втрачається в наявних догматах та цінностях, надає Гайдегер: «Іменем "надлюдина" Ніцше якраз називає не просто людину, що перевищує звичайну, до сих пір існувавшу міру. Він має на увазі також не якийсь людський вид, який відкидає гуманність, підносить до закону голе свавілля й бере за правило титанічне шаленство. Надлюдина, в буквальному сенсі слова, є скоріше той, хто перевершує колишню людину єдино для того, щоб перш за все привести донині існуючу людину до його ще не втіленої суті і міцно встановити його в ній» (Хайдеггер, 2000). Німецький філософ вдало вихоплює цю тезу в «Так казав Заратустра» саме за рахунок контекстуального підходу до філософії Ніцше, як такої, що вимагає врахування ідеї поза межами творів і окремих періодів філософування автора.

Водночас із цим надлюдина продовжує загальну антиметафізичну риторичку філософа, верифікуючи, крізь вічне повернення, саму ідею існування людини лише в парадигмі людського життя. Саме за рахунок експлікації характеристик людського існування в межах повернення

відбувається заміщення догматизму релігійного, й переведення фокусу на синтез людського існування в цьому процесі.

Звісно, сам образ надлюдини є радше утопічним і відкривається з позицій рецептивності до тотальних змін соціо-етично характеру. При цьому в самого Ніцше цей концепт виступає радше вказівкою подальшого руху та розвитку людства. Він характеризує цей концепт, як щось, що має стати прийнятним для людської свідомості, цьому якраз і присвячена діяльність Заратустри. Просигналізувати та сповістити про наближення появи надлюдини, залишити людину з цим концептом «сам на сам» та наділити кожного індивіда й суспільство загалом волею чи бажанням до морального й внутрішнього перевершення.

3.2. Місце «надлюдини» в антропологічній системі Ніцше

Коли ми розглядаємо антропологію Ніцше з позицій критичної літератури, то неодмінно наштовхуємося на протиставлення людини та надлюдини. Це протиставлення будується в контексті того, що доба людини має закінчитися, в буквальному сенсі. При цьому Ніцше вбачає, що на цьому людство не закінчиться, навпаки, воно має перейти до нового етапу. На зміну звичайній людині прийде надлюдина. Постає логічне питання, а що вона з себе являє та чим відрізняється від представника людства й чому перехід від людини до надлюдини, є настільки важливим для Ніцше? Яке місце вона посідає цій системі загалом?

Ніцше, в межах тої антропологічної моделі, яка сформувалася в його творах відводить визначальне місце саме надлюдині. Нищівна критика людського індивіда та соціуму, вихід з антагоністичних позицій відповідно до європоцентричних моделей розвитку людства і подальша критика сприйняття нинішньої людини, як мірила всіх речей — вказують на очевидну кореляцію. Людина є контейнером (якщо примітивізувати

термінологію), яка несе в собі потенціал та має перевершити своє, нині сумнівне, існування в новому, якісно іншому стані. Тож в цій ієрархії філософ пропонує послуговуватися надлюдиною, як таким ідеалом, який супроводжує людського індивіда.

Німецький мислитель розглядає наступну ланку розвитку людини, на противагу ідеям, які ширилися академічної спільноти, про богоподібну роль людини, в напрямку іншого способу буття. Дельоз тут пропонує цікаву характеристику: «... можливості трансмутації як нового способу відчуття та мислення й, особливо, нового способу буття». (Дельоз, 2003, с. 159) Саме новий спосіб буття, вільний від сталих догм та авторитетів, втілюється в образі *Übermensch*. Адже людина, навіть без співіснування з надлюдиною, для Ніцше — хвороблива тварина, яка вже не послуговується тваринними інстинктами та не здатна бути частиною тваринного світу, але вважає себе вищою за будь-що й через це не вбачає необхідності рухатися далі. (Ніцше, 2003, с. 177) Надлюдина імплементується в цю систему, як уособлення зламу всього сучасного, сталого та ангажованого, що викликає відразу у Ніцше. Адже вона має стати уособленням нової, вищої, вільної, усвідомленої дійсності. Дійсності творців, дійсності тих, хто створює та втілює. Й що важливо, є певна передумова появи *Übermensch* — це готовність індивідуалістів та найкращих представників зректися всіх цінностей й перетворитися з верблюда, як метафори носія застарілих цінностей на собі, на немовля, як метафори вільного розуму від будь-чого. (Ніцше, 1993) Саме тоді ці люди почнуть формувати вільний порядок, вершиною та втіленням якого має стати народження надлюдини.

Ніцше вбачає необхідність усвідомлення людиною природи волі та її необхідності для індивіда, як такої. Адже без цієї усвідомленості, характер та порядок подій не можуть бути співмірними тому, що в них вкладає індивід: «... вільний для чого? Ти можеш дати собі своє зло і своє добро, а волю свою поставити над собою як закон?». (Ніцше, 1993, с. 63)

Їй концепція виступає радше, як певна дескриптивна характеристика потенційного стану людини, до якого вона має прагнути. Що також визначально, Ніцше не вбачає жодних фізичних видозмін, про що ми вже зазначали, адже вони не несуть в цьому контексті не відіграють визначальної ролі. Для філософа видозміна відбувається на рівні саме цієї волі індивіда над ним, його усвідомленості та самовладання. Надлюдське в контексті антропологічної системи виступає, як те ідеалізоване та неможливе до реалізації, що має засісти в голові кожного індивіда, що має провокувати його до самоперевершення й сигналізувати про зміни, яких завжди буде недостатньо. Ніцше вказує на те найгірше в людині, що на його думку, має бути усунуте, адже в іншому випадку стагнація та перехід до останньої людини, адаптивної й суголосної соціальній інертності — стане відмовою від всього прекрасного, що закладено в людині. На відміну від будь-яких антропологічних систем Ліннея чи когось з сучасників Ніцше, філософ не вносить ніякої сталої класифікації. Їй вбачає складний процес, який вимагає видозміни та покращення інтелектуально-культурного в людині до кардинально іншого рівня. Саме так, на думку мислителя, має здійснитися людський потенціал над усім, що йому заважає та спиняє.

ВИСНОВКИ

Філософія Ніцше продукує дискурси довкола себе, серед провідних мислителів вже друге століття. Яскрава, контекстуальна, афористична та антагоністична до того, що оточувало великого мислителя під час життя, вона стала повабною для широкого кола інтерпретацій. Відсутність енциклопедичної визначеності та метафоричний характер лише підсилили це.

Враховуючи чималу увагу до філософського доробку Ніцше, в академічному дискурсі він майже не розглядається та оцінюється саме, як філософський антрополог. Оцінюють дуже широкий спектр його ідей, але цю частину не виносять на перший план. Звісно, сам Базельський професор не послуговувався терміном антропологія і не вважав себе антропологом, що ми висвітлювали в межах роботи. Хоча, при більш детальному розгляді, стає очевидним, що питання «про людину» цікавить Ніцше чи не найбільше. Він розвиває антропологічний апарат у відриві від звичних парадигм Канта чи Гегеля. Адже Ніцше не вбачає в аналізі попередніх станів людини відповіді на майбутні виклики та розуміння процесів побудови вищого суспільства. Фактично, філософ виступив у ролі певного феноменолога в царині антропології й своїми тезами заклав іншу оптику до розробки теми філософської антропології. А подальша полемізація та критика лише підслили розробку альтернативних моделей.

В межах цієї роботи ми прагнули не тільки виокремити та надати відповідні характеристики антропології Фрідріха Ніцше, але й заглибитися в контекст концепції надлюдини, її місця в системі філософа та надати вичерпну характеристику передумовам появи стану до якого має прагнути людина. Що важливо виділити, так це те, що автор виходить з позицій жорсткої критики людини, як людини в суспільстві, як індивіда, який відмовляється від власного потенціалу та волі (в комплексному сенсі, як

волі до реалізації себе), як такої, що готова замістити справжнє сновидінням, та забути про діонісійний початок.

Крім того, нами було проаналізовано ранні передумови появи *Übermensch*, як певного продукту вічної боротьби між людськими початками. Такої вічної трагедії існування, в якій реалізується жага до самоперевершення та воля (у всіх сенсах, не тільки сталому паттерні «воля до влади»). В результаті аналізу стає очевидним, що захоплення ідеєю чогось більшого, ніж людина, виходить ще з ранніх етапів становлення філософа, в період, коли філологічна освіта знайомила його з видатними творами античності та Середньовіччя. Ніцше інтегрує вже звичні ідеї про вищих за людей створінь, але відкидає метафізичність та владу над індивідом, як неможливу умову вищого людства. В результаті філософ повертається до ідеї подолання людиною, в першу чергу, власних інтелектуальних вад та недоліків, впродовж всієї творчості.

В наступних розділах ми заглибилися в те, як представлені в творчості філософа концепції людини, останньої людини (для повноти картини) та надлюдини. В результаті чого можна з упевненістю зазначити, що філософ контекстуально розвиває та задає іншу антропологічну систему. В межах якої його цікавить не людина, а питання про неї. Питання, які проходять далеко за межі сталого усвідомлення людини, як мірила всього чи дарвінізму з його поглядом на вищу еволюційну ланку. Комплексний погляд дає можливість верифікувати наші ідеї та гіпотези й виходити з більш консистентних позицій в наших висногах.

Ми вважаємо, що висвітлення теми антропології загалом та зосередження уваги на певних ключових факторах — дало відповідний результат, сформовано комплексний погляд на передумови появи, подальше взаємодію *Übermensch* з іншими елементами антропологічної системи Ніцше та висунуті загальні характеристики цієї системи. На основі пропрацьованих тем, можна з обережністю зазначити, що

антропологія для німецького філософа було важливою цариною інтелектуальних розмірковувань та визначила характер багатьох творів. Водночас із цим — надлюдина стає певним драйвером цієї системи, центральним елементом, який недостатньо описаний, але й немає таким бути. Ніцше вбачає саме в конструюванні можливого сценарію розвитку ключову задачу.

Це також перегукується з поширеною проблемою серед критиків і дослідників, адже чимало уваги приділяється розгляду *Übermensch* у відриві від людини та людського. Хоча саме взаємозв'язки, рецептивність людського індивіда до змін та підкреслена вичерпність нинішнього формату існування людини — являють собою стартовий майданчик для розвитку ідеї про індивідуаліста вільного від всіх сталих конструкцій. Зважаючи на це, ми сфокусувалися не просто на дослідженні найбільш популярного конструкту німецького мислителя, але спробували означити основні взаємовідносини між концептами в межах системи. Не виникає жодних сумнівів в необхідності розробки та більш детального вивчення антропологічного доробку Ніцше, опрацювання та рефлексія стосовно найбільш спірних питань й подальша робота в цьому напрямку.

А закінчити цю роботу та підкреслити актуальність висновків й теми, я би хотів цитатою пана Лютого: «... ніцшеанська програма не тільки надзвичайно повабна, а у суголосою сучасним запитам. А діагнози, поставлені Ніцше німецькій культурі, цілковито екстраполуються і на інші європейські, в тому числі й на українську» (Лютий, 2016, с. 4).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Гете И. Ф. (1960). *Фауст* (Б. Пастернак, Пер. с нем.). Получено из: https://img0.liveinternet.ru/images/attach/c/10//4084/4084007_faust.pdf
- Делез, Ж. (1997). *Ницше*. (С. Фокина, Пер.). АХІОМА.
- Делез, Ж. (2003). *Ницше и философия*. Ad Marginem.
- Кебуладзе, В., & Лютий, Т. (2016). *Окремі концепти філософування Фрідріха Ніцше*. Філософська думка, (6), 143-144.
- Лютий, Т. В. (2016). *Ніцше. Самоперевернення*. Темпора.
- Лютий Т. В. *Фрідріх Ніцше. Філософ інтелектуальної провокації*.
- Отримано з: <https://aristocrats.fm/fridrih-nitsshe-filosof-intelektualnoyi-provokatsiyi/>.
- Лютий, Т. В. (2013). *Народження трагедії Ніцше: контексти, ідеї, впливи*. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство, (141), 51-60.
- Ницше, Ф. (2009). *Сумерки идолов. Антихрист. Ессе готто. Дионисовы дифирамбы. Ницше contra Вагнер*. Полное собрание сочинений: В 13 т. Т. 6. Культурная революция.
- Ницше Ф. (1990) *Веселая наука*. Сочинения: В 2 т. Т. 1.
- Ницше Ф. (2005). *Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей*.
- Ніцше Ф. (2004). *Народження трагедії*. Повне зібрання творів. (1).
- Ницше, Ф. (2011). *Несвоевременные размышления: «Шопенгауэр как воспитатель»*. Получено из: <https://nietzsche.ru/works/main-works/shopengauer/>.
- Ніцше, Ф. (1993). *Так казав Заратустра. Жадання влади*. (А. Онишко, П. Таращука, Пер.) Основи.
- Ніцше, Ф. (2003). *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі*. (А. Онишко, Пер.) Літопис.
- Ніцше Ф. (2012). *Людське, надто людське*. Книга для вільних умів. ОМІКО.

- Ницше Ф. (2007) *Черновики и наброски 1869–1873 гг.* Полное собрание сочинений (7).
- Соловьев В. С. (1899). *Идея сверхчеловека*. Получено из: http://dugward.ru/library/solovyev_vl/solovyev_v_s_idea_sverhcheloveka.html.
- Хайдеггер М. (2000). *Кто такой Заратустра у Ницше?* Получено из: <https://www.nietzsche.ru/look/xxa/why-is-zarathustra/>
- Ясперс К. (2004). *Ницше. Введение в понимание его философствования*. (В. Даль, Пер.) Владимир Даль.
- Auweele D. V. (2013). *Noble lies and tragedy in Nietzsche's Zarathustra*. International Journal of Philosophy and Theology. (74 (2)). — P. 127–143.
- Babich, Babette. (2013). *"Nietzsche's Zarathustra and Parodic Style: On Lucian's Hyperanthropos and Nietzsche's Übermensch"*. Articles and Chapters in Academic Book Collections. Diogenes. 58 (4): 58–74.
- Bertino, Andrea; Stegmaier, Werner. (2015): *Nietzsches Anthropologiekritik*. S. 65– 80. DOI: <https://doi.org/10.25969/mediarep/13416>.
- Cate C. (2005). *Friedrich Nietzsche*. The Overlook Press.
- Cartwright, D. E. (1988). *Schopenhauer's compassion and Nietzsche's pity*. Schopenhauer Jahrbuch (69).
- Cybulska E. (2015). *Nietzsche's Übermensch: a glance behind the mask of hardness*. Indo-Pacific Journal of Phenomenology. (15 (1))
- Friedrich Nietzsche. (1969). *Ecce Homo*. (W. Kaufmann, Transl.).
- Goethe, J. (1885). *Goethe's Works, vol. 1 (Poems)*. Sourced from: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2110/Goethe_0841.01_Bk.pdf
- Golomb J. (2006). *Can one really become a «free spirit par excellence» or an Übermensch*. The Journal of Nietzsche Studies. (32). — P. 22–40.

- Kaufmann, W. (1974). *Nietzsche: Philosopher, psychologist, antichrist*. Princeton University Press.
- Lichtenberger H. (2009) *France and Germany judged by Nietzsche*. (Sh. Huggins. Transl.). The Philosophical Forum (40).
- Robbins L. (1976) *Zarathustra and the magician or, Nietzsche contra Nietzsche: some difficulties in the concept of the Overman*. Man and World. (9).
- Marsden, J. (2002). *After Nietzsche: Notes towards a philosophy of ecstasy*.
- Middleton, C. (Ed. & Trans.). (1996). *Selected letters of Friedrich Nietzsche*. Indianapolis, IN/Cambridge, MA: Hackett Publishing Company Inc.
- Nehamas, A. (1985). *Nietzsche: Life as literature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Soderholm, J. (1993). *Byron, Nietzsche, and the mystery of forgetting*. (n.d.) Sourced from:
<https://www.thefreelibrary.com/Byron%2c+Nietzsche%2c+and+the+mystery+of+forgetting.-a014872348>.